

Mr. Džemal Najetović

GEPOLITIČKE, DEMOGRAFSKE, PRIVREDNE I GEOSTRATEGIJSKE KARAKTERISTIKE SARAJEVSKO-ZENIČKE REGIJE

(Prilog novoj bosanskohercegovačkoj geopolitici)

Sažetak

Prema geografskom položaju, prirodnim i ljudskim resursima i njihovoj ukupnoj povezanosti u društvenim procesima, Sarajevsko-zenička regija se karakteriše kao centralna teritorija BiH. Takvim svojim geografskim položajem ona čini jezgro bosanskohercegovačkog geostrategijskog prostora.

Ova regija raspolaže sa značajnim rezervama uglja, šume, hidroenergetskog potencijala i sl., što je vrlo značajno za realizaciju bosanskohercegovačkog razvojnog koncepta.

Kao centralni rudni i šumsko-planinski dio Bosne, prostor regije vijekovima je bio predmet aspiracija susjeda, zbog čega je u prošlosti na ovo područje izvršeno oko 200 osvajačkih pohoda.

Odnos prema teritorijalnom integritetu, suverenitetu i političkoj nezavisnosti Bosne i Hercegovine je najznačajnije pitanje sigurnosti zapadnog Balkana i jugoistočne Evrope. Međutim, u slučaju da eventualno dođe do okupacije ili podjele teritorije Sarajevsko-zeničke regije neizvjesno bi bilo očuvanje države Bosne i Hercegovine, tj. sasvim je sigurno da je ne bi ni bilo.

Uvod¹

Geografski, historijski, privredni, kulturni i drugi uslovi u BiH uticali su na jasnije izdvajanje četiri vojišta - geostrategijske cjeline koje se međusobno razlikuju. Njihove granice, uglavnom, su određene fizičko-geografskim činiocima i ne poklapaju se s granicama entiteta, kantona i sl. Ponudeni prijedlog vojno-

---

¹ Stavovi navedeni u ovom radu su isključivo autorovi.

teritorijalnog uređenja ne zatvara mogućnost daljnje dogradnje regionalnog uređenja BiH, ne samo radi priprema za odbranu, nego i radi uspostavljanja što uspješnijeg društveno-ekonomskog sistema BiH. U okviru politike ukupnog razvoja potrebno je osigurati djelotvornu politiku regionalnog razvoja. Na to se nadovezuju i zahtjevi da svaka regija ima osnovne ekonomske, razvojne, demografske i druge potencijale neophodne za međusobnu saradnju i koordinaciju globalnog razvoja, sigurnosti i odbrane.

Predloženo vojno-teritorijalno uređenje bosanskohercegovačkog ratišta pruža realnu osnovu za zadovoljenje zahtjeva vezanih za sigurnost i odbranu od eventualne agresije, blisko je stvarnoj prostornoj organizaciji osnovnih aktivnosti društva (privreda, školstvo, zdravstvo itd.), pa je zato realno, dinamičano, prilagodljivo i primjenjivo u vođenju regionalne politike.

Boljim organiziranjem i međusobnim povezivanjem demokratskih snaga na prioritetnim programima stabilnosti može se osigurati trajan mir na prostoru regije. Njihovim akcijama treba spriječiti širenje mržnje i nepovjerenja, jer su to izvori ugrožavanja mira i stabilnosti, a jačati povjerenje, toleranciju među građanima različitih nacija, kultura i vjera, jer se time učvršćuju osnove trajnog mira.

Rasprave vezane za promjenu uređenja i regionalizaciju prostora Bosne i Hercegovine, podstakle su me da putem časopisa **“Didaktički putokazi”** ponudim koncept regionalizacije, utemeljen na očuvanju naše države, kojeg sam šire obradio u magistarskom radu pod naslovom **“Geopolitički značaj Sarajevsko-zeničke regije u očuvanju državnosti Bosne i Hercegovine”** i odbranio krajem aprila ove godine na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.

U svijetu su prisutni različiti modeli teritorijalnog uređenja i regionalizacije nacionalnih država. Francuski i britanski model **“cujus regio, eius religio”** doveden je u pitanje jer je shvaćen suviše centralistički, pa se smatra nosiocem napetosti među državama. Njemački decentralizirani model interesantan je za države opterećene problemima općeg upravljanja unutrašnjim raznolikostima. Skandinavske zemlje imaju jaku lokalnu upravu,

zasnovanu na komuni, koja ima vrlo visok stepen autonomije. Po brojnosti općina, ističe se Švicarska.²

Geopolitičke promjene u Evropi navele su države članice EU da brže razmišljaju o svom političkom, diplomatskom i sigurnosnom djelovanju, jer kada su do sada izbijale konkretne krize (Slovenija, Hrvatska, BiH, Kosovo itd.), nisu dale pozitivne odgovore vezane za zajedničku vanjsku politiku.

Integracija evropskih država u EU odredila je evropsku koncepciju regije kao posebne teritorije sa sposobnošću osiguranja održivog privrednog razvoja. Suština ove koncepcije je u smanjenju i ukidanju razlika u privrednom razvoju pojedinih regija unutar države. Pored toga, razvijene regije su velika podrška povećanju izgleda za odbranu i umanjuju mogućnosti za poraz u ratu. Što se tiče dispariteta u svjetskoj privredi, isti je veoma velik, počev od ekstremnog odnosa 25:1 između Švicarske i Albanije i 10:1 između Njemačke i Poljske. Države srednje Evrope imaju raspoložive viškove u čeliku tekstilu i poljoprivredno-prehrambenom sektoru.

Aktuelne ideje, vezane za budućnost Evrope, njenu regionalizaciju i globalizaciju su različite. Suština ovih ideja je u budućnosti Evrope bez ratova, jer su geografski faktori najčešće uzrok teritorijalnih pretenzija i ratova. Jedna od strategija integracije u EU definira se kao zapadni Balkan, a odnosi se na zemlje bivše Jugoslavije (osim Slovenije, uključujući Albaniju). Bosna i Hercegovina zahvata centralni dio zapadnog Balkana, a geopolitička i geostrategijska konfiguracija Sarajevsko-zeničke regije ima centralni položaj u njoj. Geopolitički značaj zapadnog Balkana nije samo u tome što preko njega vode najvažnije kopnene veze zapadne i srednje Evrope sa Azijom, nego i što je to prirodni dio Sredozemlja. S obzirom na takav geopolitički položaj, ova regija ima ključni značaj u ovom dijelu Evrope. To je u geostrategijskom smislu čini veoma osjetljivom. Ova osjetljivost će se multiplicirati izgradnjom putnog koridora 5C, koji će činiti najkraću kopnenu vezu centralne Evrope sa srednjim dijelom Jadranskog mora. Prostire na području tri kantona: Sarajevskom, Zeničko-dobojskom i Srednjo-bosanskom. Njeno područje bogato je nalazištima naslaga ruda, mrkim ugljem, šumom i vodom. Ova

² Ima 31.000 općina, od kojih je najmanja sa 12 stanovnika, a najveća (Cirih) sa 600.000 stanovnika. Omer Ibrahimagić: Bosna i Bošnjaci-država i narod koji su trebali nestati, Svjetlost, Sarajevo, 1996., str. 21.

regija je nedavno od strane "Financial Times Group" iz Londona proglašena regijom budućnosti za područje centralne, južne i istočne Evrope.³ Ona po svojim geografskim, privrednim i demografskim karakteristikama predstavlja bitan prostorni oslonac za odbranu BiH. Njen geopolitički položaj proističe iz njenog položaja u BiH i geopolitičkog položaja BiH na zapadnom Balkanu i u južnoj Evropi. Zbog toga što kroz nju prolazi nekoliko strateških komunikacijskih pravaca, pogodna je za manevar različitih vojnih sastava. Njen geostrategijski značaj ističe se činjenicom da je u njoj lociran glavni grad BiH – Sarajevo.

Od svog postanka pa do danas, područje ove regije prolazilo je kroz različite oblike političkog, vojnog i privrednog organiziranja. Skoro nikada nije bilo politički prazan prostor. Njim su često upravljali stranci, počevši od Poblja Kornelija Dolabele (10. godina n.e.) do aktuelnog Pedija Ešdauna. Na njemu je u prošlosti najčešće potvrđivana državnost BiH, jer su dolinom rijeke Bosne prolazile "granice" skoro svih ideja vezanih za podjelu BiH. Područje ove regije bilo je jezgro srednjovjekovne bosanske države i skoro se poklapa sa njenom teritorijom. Nazivalo se Prvobitna, Klasična ili Original Bosna, a kasnije Kraljeva zemlja, Centralna Bosna i sl.

Ova regija je u prošlosti napadana zbog želje susjeda za proširenjem teritorija svojih država. Zbog toga se stanovništvo ove regije u prošlosti gotovo stalno moralo boriti protiv raznih osvajača. Za ovu regiju vezan je najstariji zapis o ratu na tlu BiH, koji seže 2300 godina unazad, kada se Rim odlučio da osvoji ovo područje, jer je preko njega, dolinom rijeke Bosne, vodio vojni (i trgovački) put, koji je bio jedina veza za Panoniju i srednju Evropu. Osvojeno područje Rimljani su pacificirali strogim mjerama, raseljavanjem, konfiskacijom zemlje i regrutovanjem u vojsku. Uveli su obavezno služenje vojnog roka koji je trajao 30 godina, a služio se van ovog područja.

I u doba srednjovjekovne bosanske države na području ove regije vođeni su mnogi ratovi. Organi centralne vlasti bili su: vladar (ban do 1377, a nakon toga kralj do 1463.) i državni sabor (stanak). Bosanski državni stanak bio je ustaljeno vrhovno zakonodavno i sudsko tijelo u cijeloj banovini, a kasnije kraljevini Bosni. Od 1137. do 1354. godine sjedište mu je bilo u Milama (Milima), kod Visokog – Moištra (Moštre). Bio je vrhovna i suverena institucija

---

³ "Naša riječ", broj 3237., 21.09.2004., str. 1.

u bosanskoj državi od njezinih prvih početaka, do propasti kraljevstva 1463.godine.⁴

Društveno uređenje u vrijeme osmanlijske vlasti odlikovalo se jakim centralnom vlašću, izrazito vojničkog karaktera. Osnovna vojno-administrativna jedinica bio je sandžak, koji se sastojao iz više nahija. Tokom cijele osmanlijske uprave, regija je imala zagranični karakter. U vrijeme osmanlijske uprave, ovo područje imalo je specifičnu vojnu organizaciju. U Bosanskom pašaluku tada se za rat moglo mobilizirati oko 60.000 vojnika, koji su za svoju službu dobivali plate u novcu.

Od austrougarske okupacije 1878.godine, pa do 1908.godine, ovaj prostor bio je pod formalnim suverenitetom sultana, a stvarnu upravu, uz saglasnost Evrope i Turske, imala je Austro-Ugarska. Aneksijom 1908.godine, ona je preuzela suverenitet nad BiH, a poslije okupacije ovdje je zadržala šest divizija, sa oko 50.000 vojnika.

Na temeljima člana 135. Vidovdanskog ustava iz 1921.godine BiH je očuvala teritorijalnu cjelovitost u svojim historijskim granicama. Sve do uspostave centralističke vlasti 1929.godine, imala je elemente autonomne vlasti, sjedište u Sarajevu i šest oblasnih uprava. Te godine, kralj Aleksandar je prvi put od 1463.godine razbio teritorijalnu cjelovitost BiH i izvršio njenu podjelu na četiri banovine, s ciljem da Bošnjaci ni u jednoj ne budu većinski narod. U vrijeme Kraljevine SHS područje ove regije bilo je u sastavu Drinske banovine, a u zoni odgovornosti Druge armije. Iz tog vremena karakterističan je sadržaj "Protokol sporazuma", sačinjenog između Jugoslovenskog muslimanskog kluba i Vlade Nikole Pašića, u kojem, u tački 9 piše: "Ispadi pojedinaca u vojsci, školi i drugim zvaničim položajima, kojima se vredi religijsko čuvstvo podvrgnut će se ostrim kaznama, a naročito se neće siliti muslimanski vojnici, da sudjeluju kod obreda i slava koje imaju crkveno-konfesijski karakter".

Na području ove regije, u julu 1941. godine, uspostavljena je ustaška vlast NDH. Pored općina i srezova, kao više administrativno-upravne jedinice uvedene su župe. Izbijanjem rata 1941. godine, Bošnjaci su se našli pred velikim iskušenjem. Dok ih je NDH nastojala izmanipulirati i iskoristiti za svoje ciljeve, dotle su s druge strane bili izloženi strahovitom genocidu od strane

---

⁴ Dominik Mandić: Bogomilska crkva bosanskih krstjana, Chicago, 1962., str. 350-351.

četnika. Nizom rezolucija, u jesen 1941. godine, Bošnjaci su se odlučno ogradili od politike genocida nad Srbima, Jevrejima i Romima i osudili one iz svojih redova koji su u tome učestvovali. Još od početka ustanka, jedan broj Bošnjaka pristupio je partizanskim jedinicama. Do masovnog stupanja Bošnjaka u redove NOV dolazi u jesen 1943. godine, čime su dali solidan doprinos antifašističkoj borbi iz koje je izrasla savremena demokratska Evropa. Zahvaljujući učešću sva tri naroda u NOR-u 1941. – 1945. godine, BiH je nakon 480 godina, 25.11.1943. godine u Varcar Vakufu (Mrkonjić Grad), na Prvom zasijedanju ZAVNOBiH-a obnovila svoju državnost.

Nakon disolucije bivše SFR Jugoslavije, SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) i R Hrvatska ispoljile su teritorijalne pretenzije prema BiH i izvršile agresiju s ciljem osvajanja teritorija, prekrajanja granica i stvaranja velike Srbije i velike Hrvatske. Ova regija je tokom cijelog minulog rata bila okružena. I, pored toga, predstavljala je osnovicu odbrane i operativno-strategijsku cjelinu, kako po načinu upotrebe snaga i odbrane prostora, tako i u pogledu skromnog logističkog obezbjeđenja skoro cjelokupne Armije RBiH.

Nažalost, naše geografsko susjedstvo, zbog vjekovnih teritorijalnih pretenzija, ne pogoduje odnosima bliskosti i ravnopravnosti. Dugo vremena bilo je veoma teško, a bit će i u buduće, geografima i svima ostalima koji se budu zalagali za teritorijalnu cjelovitost Bosne i Hercegovine. Šta će se desiti s entitetima koji su se na ovom prostoru pojavili nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma? Svjedoci smo da su u bosanskohercegovačkoj praksi sve izražajniji zahtjevi za njegovom revizijom.⁵ U vezi s tim, neophodno je usklađeno upravljanje suštinskim zajedničkim interesima svih naroda i građana Bosne i Hercegovine. Na nama je da nađemo optimalno rješenje i izvršimo modernizaciju svoje geopolitičke strukture.

U magistarskom radu šire sam obradio više definicija pojmova. Ovom prilikom izdvajam dva pojma, i to: geopolitika i regija.

Geopolitika se bavi proučavanjem uticaja geografskih činilaca (položaj, veličina, oblik granice, reljef, klima, vode,

---

⁵ "Dejtonski sporazum iscrpio je svoje mogućnosti i postaje jedna vrsta kočnice daljnjeg razvoja, smatra predsjedavajući Predsjedništva BiH". Navedeno prema: "Dnevni avaz", broj 3221., 28.09.2004., str. 1.

geološki i pedološki sastav tla, vegetacija, stanovništvo, naselja i dr.) na društveno-politički sistem i međunarodni položaj države. Ona je proizvod međusobnog djelovanja geografskih i političkih činilaca. To je pravac u shvatanju političke geografije prema kojem geografski činioци, posebno teritorija, imaju presudnu ulogu u organizaciji oblika političkog uređenja društva i vođenju državne politike. Između države i njenog prostora postoji organsko jedinstvo u kojem odlučujuća uloga pripada prostoru. Geografski faktor ukazuje na položaj i veličinu države u odnosu na susjede, širu regiju, svjetske puteve, uticaj ostalih geografskih pokazatelja na sveukupni značaj geografskog faktora, pri čemu posebno mjesto imaju reljef i ostali fizičko-geografski činioци, kao i prirodno bogatstvo. Geografski faktor ima poseban uticaj na vojno-politički položaj države i on je jedan od konstitutivnih elemenata geopolitike i geostrategije.⁶ Posmatrajući ga kroz prošlost dolazimo do zaključka o nekim geografskim i historijskim zakonitostima, kao npr. o težnjama susjednih država za dominacijom nad prostorom ove regije, počevši od najstarijih vremena do danas. Geopolitika se fokusira na odnos politike prema geografskim parametrima određenog prostora. U prošlosti su geografi imali značajan uticaj na državničke aktivnosti vezane za vođenje međunarodne politike. Političke i vojne geografske karte služile su generacijama aktera međunarodne politike za realizaciju moći svojih država prilikom zauzimanja tuđeg državnog prostora.

Regija je složena geografsko-historijski, vojno i ekonomski formulirana cjelina. Sa vojnog stanovišta čini zonu, vojište, odnosno, dio ratišta. Značaj joj ovisi od položaja u određenim situacijama. Regija je okvir ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja određenog područja. Geopolitički značaj jedne regije, pored infrastrukture saobraćajnica i privrede, uključuje i njene političke specifičnosti.⁷

1. GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE SARAJEVSKO-ZENIČKE REGIJE

1.1. Granice

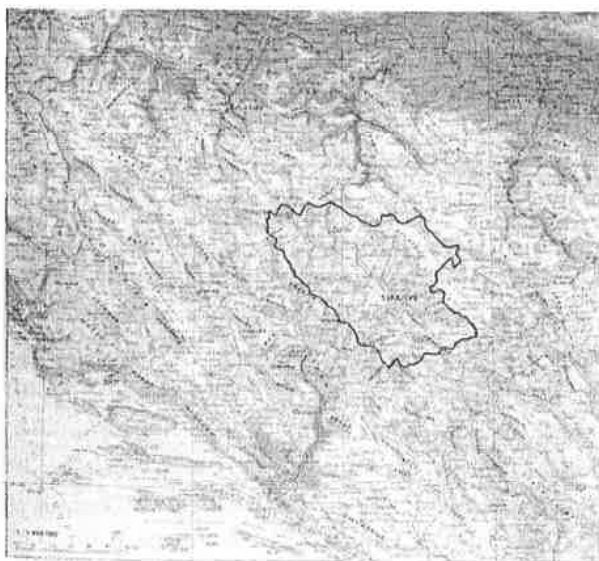
Prirodne granice ove regije idu vododjelnicama planina: Jahorina (1913), Romanija (1652), Ozren (1453), Zvijezda (1349),

---

⁶ Vojni leksikon, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981., str.148

⁷ Opća enciklopedija, sveska 6, Zagreb, 1980., str. 523.

Ravan (1459), Lisac (1331), Vlašić (1933), Komar (1510), Vranica (2110) i Bjelašnica (2066), a vidimo ih na na sljedećoj karti.

1.2. Reljef

Reljef regije je izrazito brdsko-planinski, pretežno sa srednje-planinskim, a djelimično i visoko-planinskim zemljištem. Obuhvata najviši i najširi dio centralnog planinskog gorja.⁸ Glavni planinski lanci protežu se linijom sjeverozapad-jugoistok, u dužini od oko 130 km.

Glavna prirodna dolina, kojom vode glavne komunikacije, je dolina rijeke Bosne, koja regiju dijeli na dva približno jednaka dijela. To je najnaseljeniji i najrazvijeniji dio BiH.

U reljefu regije uočljiva je planinska centralna oblast, koju u većini čini brdsko-planinsko područje, ispresijecano klisurama, rječnim dolinama, prevojima i drugim prirodnim preprekama, što omogućava njeno uređenje i prilagođavanje za uspješnu odbranu.

1.3. Površina

Površina regije iznosi 5821 km², što čini 11,4% površine BiH. U regiji je u privatnom vlasništvu 2158 km² ili 37%, a u državnom vlasništvu 3663 km² ili 63% zemljišta. Površina područja četiri sarajevske općine iznosi 5,54% teritorije BiH.

⁸ Vojna enciklopedija, Drugo izdanje, knjiga 1, Beograd, 1975., str. 761.

Najveća općina u regiji je Travnik (563 km²), a najmanja sarajevska općina Centar (33 km²).⁹

1.4. Klima

U nižim predjelima vlada umjereno-kontinentalna, a na brdsko-planinskim kontinentalno-planinska klima.

Osnovna karakteristika klime u regiji je oštra zima. Prosječna temperatura zraka u januaru, u nižim predjelima, iznosi -0,2 do -2⁰C, na brdsko-planinskom od -0,3 do -7,4⁰C, a minimalna temperatura kreće se ispod -19⁰C (zabilježene su temperature i do 34⁰C ispod nule).

Ljeta su topla i sunčana. Najtopliji mjeseci su juli i avgust, sa srednjom temperaturom od 21 do 25⁰C, a maksimalno i preko 40⁰C. Srednja godišnja temperatura iznosi za Sarajevo 9,6⁰C a Zenicu 10,1⁰C.¹⁰

1.5. Hidrografija

Područje regije bogato je vodama (rijeke, potoci, izvori). Rijeke regije 100% pripadaju Crnomorskom slivu. Najveća rijeka je Bosna. Izvire iz vrela u selu Vruci u podnožju Igmana na 500 m nadmorske visine. Od izvora do Zenice protiče kroz Sarajevsko, Visočko, Kakanjsko i Zeničko polje.

Dolina Bosne spaja Panonsku i Jadransku regiju.

Bosna sa svojim pritokama raspolaže godišnjim potencijalom hidroenergetske snage od oko 3,30 milijardi kWh. Jedina hidrocentrala Bogatić izrađena je na rijeci Željeznici poslije Drugog svjetskog rata, s instaliranom snagom od 6,5 MW.

Ukupna dužina vodotoka preko 10 km iznosi 498 km.

U vrijeme velikih padavina dolazi do naglog porasta vodostaja i plavljenja, posebno u donjim tokovima rijeka koje utiču u rijeku Bosnu. Poplavama je ugroženo oko 145 km² zemljišta, a bujična područja zahvataju oko 25% površine regije.¹¹

⁹ Republički zavod za statistiku: Bilten broj 219 - listing po naseljenim mjestima iz obrasca P-9 "Konačni rezultati po naseljenim mjestima i popisnim krugovima" popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava, Sarajevo, april 1991. godine

¹⁰ Izvršno Vijeće SR BiH: Osnove uređenja i pripreme teritorija za vođenje općenarodnog odbrambenog rata, Sarajevo, 1983., str. 6

¹¹ Isto, str. 7-8.

1.6. Pošumljenost

Po bogatstvu u šumama, BiH zauzima prvo mjesto na Balkanu, a u njoj je najbolje pošumljen prostor regije, gdje se, pored šume, nalaze i znatne površine pod pašnjacima. Razvijena je listopadna i četinarska vegetacija. Šume i šumsko zemljište zauzimaju oko 50% teritorije regije.

Bogata šumska prostranstva planina u regiji osnova su za solidno poslovanje drveno-prerađivačke industrije i sigurno sklanjanje i zaštitu stanovništva u ratu. Pored toga, šumska područja pružaju povoljne uvjete za razvoj drvne industrije i izgradnju objekata za potrebe odbrane.¹²

1.7. Naselja

Do dolaska Rimljana na ovom prostoru nije bilo gradskih naselja. Rimljani su ovdje zatekli samo naselja seoskog tipa. Iz tog doba prije dolaska Rimljana, poznata je utvrda Hedum castellum, koju su Rimljani kolskim putem povezali sa Salonom, deset godina nakon sloma Batonovog ustanka. Od Salone bila je udaljena oko 230 km.¹³

Rimljani otpočinj u urbanizaciju gradnjom više tipova naselja. Uz komunikacije, naselja su bila u funkciji putnih stanica, u kojima su boravile rimske straže. Naselja nastaju i uz rudnike i vrela termalnih i mineralnih voda. Pored toga, grade se i upravni centri. Svaki rimski grad imao je: centralni trg, zgradu gradske uprave, zgradu suda, ulice, javno kupatilo, centralno grijanje, vodovod i kanalizaciju.¹⁴

Krajem XVI i početkom XVII st. niču nova gradska naselja. Gradovi poprimaju islamsko-orijentalni karakter. Pored vjerskih objekata podizani su i mnogobrojni objekti privrednog i saobraćajnog značaja, kao npr. bezistani, hanovi, karavansaraji, hamami, vodovodi, česme, mostovi i sl. U osmanlijskom periodu razvio se i formirao najveći broj današnjih urbanih naselja u regiji. Gradska naselja imala su trg-pazar, čaršiju sa zanatskim prostorima, džamiju, zgradu vlasti, visoke ograde oko kuća itd.

---

¹² Istro, str. 8.

¹³ Pavao Anđelić: Visoko i okolina kroz historiju, Visoko, 1984., str. 58.

¹⁴ BiH od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, ŠVK OS RBiH, Sarajevo, 1995., str. 25.

Osnovni tipovi naselja bili su: kasaba (varošica ili gradić) i šehar (grad).¹⁵

U doba austrougarske uprave stvaraju se uvjeti za razvoj starih i formiranje novih gradova. Novonastala mala urbana naselja izrastaju uz rudnike uglja (Breza i Kakanj), industrijska postrojenja i duž komunikacija. Stari gradovi razvijaju svoje urbane funkcije, a u novim dijelovima poprimaju obilježja evropskih gradova.

U doba socijalizma dolazi do "ugušćivanja" sela i migracija iz brdsko-planinskih područja ka komunikacijama u dolinama, gdje nastaju nova naselja. Najveći broj sela u okviru mjesnih zajednica, opskrbljen je električnom energijom, a većina ih ima vodovod, telefonsku mrežu, škole, prodavnice i ambulante. Sela su u dolinama rijeka drumskog tipa, a u ostalim krajevima planinskog (razbacanog) tipa. Stalna seoska naselja nalaze se do 1.200 m nadmorske visine, a rijetko više.¹⁶ Poslije Drugog svjetskog rata, masovna migraciona kretanja izmijenila su prostornu sliku naseljenosti regije. Gradovi su se znatno razvijali, a izgrađeno je i nekoliko potpuno novih industrijskih naselja (uglavnom u oblasti vojne industrije): Hrasnica i Vogošća kod Sarajeva, Nova Zenica, Novi Travnik, a dijelom Kakanj i Ilijaš.¹⁷

Tendencija kontinuiranog naseljavanja uskih kotlina rijeke Bosne i njenih pritoka, te njihovo totalno zagušenje infrastrukturom i radnim zonama, trebalo bi se zaustaviti i usmjeriti na druga područja.¹⁸

2. DEMOGRAFSKE KARAKTERISTIKE SARAJEVSKO-ZENIČKE REGIJE

2.1. Stanovništvo

Prastanovnici regije bili su Iliri. U doba rimskih osvajanja ilirska plemena formirala su snažne plemenske saveze. Bitnija pomjeranja i etničke izmjene stanovništva nastaju početkom propasti Rimskog carstva.

---

¹⁵ Isto, str. 86-88.

¹⁶ Vojna enciklopedija, Drugo izdanje, knjiga 1, Beograd, 1975., str. 762.

¹⁷ Isto, str. 762.

¹⁸ Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje: Prethodna studija uticaja autoputa Šamac – Ploče na društveno-ekonomski razvoj i prostorno uređenje, Sarajevo, 1990., str. 66-74.

Krajem VI i početkom VII st. na ovo područje dolaze prve grupe Avara i slavenskih plemena. Od tada je etnički razvoj išao prema formiranju slavenskih naroda, narodnosti i narodnosnih grupa. Jači i brojniji Slaveni asimilirali su starosjedioce, ili ih potisnuli u planinske i neprohodnije predjele. Slavenska plemena bila su formirana od plemenskih grupa, bratstava i rodova.

Etnički karakter stanovništva u srednjem vijeku specifičan je pojavom bogumilstva, koje se najviše proširilo za vrijeme Kulina bana (1180-1204.godine).

Bosansko kraljevstvo je neposredno prije pada pod Osmanlije imalo oko 800.000 stanovnika. Dolaskom Osmanlija otpočinje dobrovoljno prihvatanje islama. Ovaj nenasilni proces proveden je oko 250 godina. Poznati historičar Vladislav Skarić napisao je da "... 19. vijek ne bi zatekao nijednog hrišćanina, niti bi bilo ijedne crkve i manastira da je islam širen državnom silom".¹⁹

Već sredinom XVI st. na ovom području javlja se velika skupina domaćeg stanovništva, koje je prihvatilo islam i vremenom se različito naziva: Muhamedanci, Bošnjaci, Muslimani.²⁰

Tu je uz bogumile, pravoslavnu i katoličku zajednicu, nastala zajednica islamskog stanovništva. Sve tri ove zajednice imaju zajedničko slavensko porijeklo, sličan jezik kao i brojne sličnosti u

---

¹⁹ BiH od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, ŠVK OS RBiH, Sarajevo, 1995., str. 89.

²⁰ U razdoblju od 1946. do 1949.godine komunističke vlasti su ukinule bosanskomuslimansko nacionalno ime priznato u toku NOR-a. Muslimani kao narod nisu uneseni u prvi Ustav BiH, 1946. godine. Nakon toga, 1947. godine, ukinut je Glavni odbor Muslimana u BiH. Popisom stanovništva 1948. godine službena politika Muslimane tretira kao neopredijeljene, očekujući da ih se većina opredijeli u srpskom ili hrvatskom pravcu. Naredne godine, 1949., ukinuto je i KDM "Preporod", koje je obnovljeno u oktobru 1990. godine. Ustavom BiH, 1946. godine, Muslimani su priznati kao posebna nacionalno-politička kategorija. Popisi stanovništva 1981. i 1991. godine sadrže odrednicu-popisnu kategoriju Musliman kao nacionalnu oznaku. Na Drugom bošnjačkom saboru, održanom u Sarajevu 28.09.1993.godine, donesena je i potvrđena odluka kojom je bosanskomuslimanskom narodu vraćeno staro historijsko ime – Bošnjaci. Od tada su i sve dotadašnje bosanskomuslimanske institucije službeno uzele bošnjačko ime. U ovom radu, za Bošnjake, koristimo termin shodno historijskom određenju. Pored naziva Bošnjak, za pripadnika bošnjačke nacije, u ovom radu, mjestimično se koriste i nazivi: Musliman, Bošnjak-musliman, Bosanski Musliman, sa istim značenjem, zavisno o kojem se historijskom periodu radi. Rukovodeći se nastojanjem da ovaj rad ne bude previše dugačak, izostavili smo širi osvrt na historiju Bošnjaka. Mustafa Imamović: Historija Bošnjaka, BZK "Preporod", Sarajevo, 1997

kulturi, načinu života, mentalitetu i sl.²¹ Jevreji su se u regiju naselili nakon progona iz Španije, 1492.godine.

Bitna karakteristika socijalne strukture stanovništva u doba Osmanlija i austrougarske vlasti jeste dominacija agrarnog stanovništva.

2.2. Struktura stanovništva prema popisu iz aprila 1991. god.

Prema popisu u aprilu 1991. godine u ovoj regiji živjelo je 1.078.921 stanovnika ili 24,7% ukupnog broja stanovnika BiH.

Najgušće su bili naseljeni industrijski centri. Tako je u pet većih gradova: Travnik, Zenica, Kakanj, Visoko i Sarajevo živjelo oko 728.000 stanovnika, što čini oko 67,5% stanovništva regije. U Sarajevu je živjelo 38,5% stanovništva regije ili 11,67% stanovništva BiH (13,4% bošnjačkog, 10,68% srpskog i 4,63% hrvatskog). Starijih od 60 godina bilo je 12,8%.

Prosječna gustina naseljenosti kreće se oko 185 stanovnika na 1 km², što je za 120 stanovnika po km² veće od prosječne gustine naseljenosti u FBiH (65 stanovnika na 1 km²). Najnaseljenija je dolina rijeke Bosne (površina 1929 km² i 780.495 stanovnika) sa 405 stanovnika na 1 km², a najslabije su naseljena brdsko-planinska područja (površina 3892 km² i 298.426 stanovnika), sa gustinom naseljenosti 77 stanovnika na 1 km².²²

3. PRIVREDNE KARAKTERISTIKE SARAJEVSKO-ZENIČKE REGIJE

Privredni život na ovom području počeo je u rimsko doba. Uspostavljaju se novi privredni odnosi: razvija se poljoprivreda, zanatstvo i rudarstvo. Posebna pažnja posvećuje se rudarstvu koje

---

²¹ Procesi koji su vodili ka formiranju naroda u BiH, koji su se historijski oformili kao Srbi, Hrvati i Bošnjaci, navedeni su prema Enciklopediji Jugoslavije – Separat SR BiH, Zagreb, 1983., str. 137 – 146.

²² Podaci iz ovog popisa koriste se zbog toga što novi popis nije izvršen. Ovaj popis trajao je od 01. do 15. aprila 1991.godine a provelo ga je oko 20 hiljada mađih ljudi i žena na području 109 općina (apsolutna većina bila je u 37 muslimanska, 32 srpska i 13 hrvatska) i 5.825 naselja. Tada je u BiH živjelo 4.377.000 stanovnika, od kojih su bili: Muslimani 1.905.000; Srbi 1.370.000; Hrvati 780.000 i Ostali 321.000. Pod popisnom kategorijom Muslimani, podrazumijevaju se Bošnjaci. Republičkog zavoda za statistiku: Bilten broj 219 - listing po naseljenim mjestima iz obrasca P-9 "Konačni rezultati po naseljenim mjestima i popisnim krugovima" popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava, Sarajevo, april 1991.godine.

je tada imalo vodeću ulogu.²³ Rimljani su nakon uspostave vlasti prvo otpočeli s eksploatacijom zlata (dnevno su proizvodili do 17 kg zlata). Rudnici zlata nalazili su se u okolini Kiseljaka, Fojnice i u dolini rijeke Lašve. Eksploatacija zlata vršila se kopanjem u rudnicima i ispiranjem riječnih nanosa. Pored zlata, eksploatisalo se i srebro. Glavni rudnici srebra bili su u okolini Fojnice. Uz zlato i srebro, Rimljani su eksploatisali i željezo.

I u vrijeme srednjovjekovne Bosne privreda je bila veoma razvijena. Tada je došlo do procvata rudarske djelatnosti i razvoja robno-novčanih odnosa. U Fojnici je bila kovnica srebrenog novca, a u njenoj blizini bilo je nekoliko rudnika srebra (Ostrožnica, Deževica itd.). U području sela Borovice, kod Bobovca, u XIV i XV st. eksploatisana je bakrena, srebrena i željezna ruda.²⁴

Iskorištavanje mrkog uglja, koje danas čini najjaču privrednu granu regije, datira od dolaska Austrije. Privrednu osnovu regije u to doba činili su poljoprivreda (uz rijeku Bosnu i uz donje tokove njenih pritoka) i stočarstvo (u planinskim selima).²⁵

U vrijeme Kraljevine Jugoslavije, koja se ubrajala u red privredno najzaostalijih zemalja, BiH je spadala u njeno najnerazvijenije područje. Temeljna odrednica ekonomskog razvoja bila je poljoprivredna proizvodnja. Godine 1921. od poljoprivrede je živjelo 86,37% stanovnika, a 1931. godine 84,1%. Te godine 43,8% stanovnika je radilo, 56,2% stanovnika je izdržavano.²⁶

Prije Drugog svjetskog rata regija je bila pretežno agrarna, sa zaostalom privredom, slabo razvijenim rudarstvom i industrijom i velikim neravnomjernostima u razvitku pojedinih njenih područja. Ratnim djejtstvima u značajnoj mjeri su razrušeni i onespoblijeni proizvodni i uslužni kapaciteti privrede i društvenih djelatnosti, saobraćajnice, veći dio stočnog fonda, stambeni i privredni objekti i ostala sredstva za rad. Poslije Drugog svjetskog rata otkrivene su znatne rezerve raznovrsnih ruda. Najveća nalazišta gvozdene rude nalaze se u okolini Vareša, a ima je i na planini Vranici. U Varešu je postojala i mogućnost proizvodnje cinka. U rudnoj oblasti Vareša nalazila se i zona sulfidnih polimetalnih ruda sa baritom. Bakra ima oko Kreševa, špirita u okolini Bakovića, a mangana u

²³ Enciklopedija Jugoslavije-Separat SR BiH, Zagreb, 1983., str. 78.

²⁴ Isto, str. 80-82.

²⁵ Pavao Anđelić: Bobovac i Kraljeva Sutjeska-stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću, Veselin Masleša, Sarajevo, 1973., str. 12.

²⁶ BiH od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, ŠVK OS RBiH, Sarajevo, 1995, str. 243.

Čevljanovićima. Skoro svo rudno bogatstvo ima povoljan raspored.²⁷

U vrijeme socijalističkog uređenja, u privrednoj strukturi izvršene su znatne promjene, nastale kao posljedica industrijalizacije, elektrifikacije i preobražaja poljoprivrede. Tada je izrađena snažna baza teške industrije i energetike.²⁸ Veći dio baznih i energetskih kapaciteta izgrađen je u području koridora autoputa 5C, kao npr., za crnu metalurgiju u Zenici i Ilijašu, proizvodnju uglja u Zenici, Kakanju i Brezi, termoelektrana u Čatićima, itd.

U odnosu na državu, regija značajno učestvuje u šumskom fondu. Na jednog stanovnika otpada oko 0,64 hektara šume. Od ukupne površine pod šumom, očuvane šume čine 60%, degradirane šume 19,1%, lisničke šume 0,7% i šikare 20,2%, što pokazuje da u regiji ima mnogo neočuvanih šuma (degradiranih šuma i šikara).²⁹ Posljednjih godina, šumarstvo je usporilo dinamiku razvoja. U periodu od 1952. do 1984. godine, broj radnika u šumarstvu smanjen je za 25%. Po obimu sječe drveta, proizvodnji šumskih sortimenata i pošumljavanju, šumarstvo pokazuje tendenciju rasta.

U toku minolog rata, preduzeća na području ove regije, pored toga što su pretrpjela ratna razaranja, bila su četiri godine u potpunoj blokadi, čime su izgubila vezu sa tržištima. Kapaciteti koji su zbog rata zaustavili proizvodnju, imaju zastarjelu i zagađujuću tehnologiju. Njihova rekonstrukcija bila je nužna i prije rata. Budući da su privredni kapaciteti u velikoj mjeri uništeni, neophodna je njihova rekonstrukcija.

Područja koja su u ratu bila pod kontrolom HVO su u privrednom pogledu unaprijeđena, dok su područja koja su bila pod kontrolom Armije RBiH, faktički, žrtva rata.³⁰ Iako je prošlo devet

²⁷ Vojna enciklopedija, Drugo izdanje, knjiga 1, Beograd, 1975., str. 762.

²⁸ Isto, str. 762

²⁹ Drvna masa svih šuma u BiH prije rata iznosila je oko 297.761.000 m³. Enciklopedija Jugoslavije-Separat SR BiH, Zagreb, 1983., str.169.

³⁰ Ukupan domaći proizvod po stanovniku Federacije je skoro 1.200 USA \$, RS oko 760 USA \$. Podaci su za 1998.godinu ili procijenjeni za 1999.godinu. Stopa nezaposlenosti u Federaciji je oko 39%, a u RS oko 41% (izvor: Federalni zavod za statistiku, podaci za 1999. godinu). Odnosi u nivou razvijenosti između kantona u Federaciji za 1998.godinu kreću se u rasponu od 621 USA \$ GDP pc (per capito-po glavi stanovnika) u Unsko-sanskom kantonu do 2.014 USA \$ GDP pc u Kantonu Sarajevo. U 1998.godini samo Hercegovačko-neretvanski, Zapadno-hercegovački i Sarajevski kanton imali su nivo razvijenosti, mjeren GDP pc, iznad prosjeka Federacije. Ostali kantoni imali su nivo ekonomske

godina od završetka rata, ovo područje ne ostvaruje očekivani privredni razvoj.

Ono što dodatno komplikuje problem prestrukturiranja privrede je pitanje ekologije.³¹ To pitanje je u regiji bilo gotovo zanemareno, zbog čega smo došli u situaciju velike zagađenosti. Zaštita životne sredine je, najčešće, u suprotnosti sa interesima preduzeća, jer iziskuje dodatne investicije i povećava proizvodne troškove, pa ne treba očekivati da će se ta pitanja riješiti brzo i bez intervencije države. Kada se ovaj kriterij uvede u praksu, tj. obavezna zaštita životne sredine u skladu sa normama koje propiše država, onda će to mnoga preduzeća opteretiti dodatnim troškovima i natjerati ih na mijenjanje tehnologije, što će uzrokovati i promjenu privredne strukture. Zdrava životna sredina i racionalno korištenje prostora i svih prirodnih resursa je osnovni kriterij koga se treba pridržavati svaka privredna djelatnost.

4. KARAKTERISTIKE POLITIČKOG ORGANIZOVANJA NA PODRUČJU SARAJEVSKO-ZENIČKE REGIJE

4.1. Političke prilike u Sarajevsko-zeničkoj regiji od austrougarske okupacije do početka Prvog svjetskog rata

Političko organizovanje stanovništva na području ove regije počelo je s razvojem nacionalnih osjećanja, uz oslanjanje na religijske tradicije. Austrougarska vlast favorizovala je i podupirala katoličanstvo, a zbog političkih razloga suzbijala hrvatstvo. U razvoju političkog života u regiji u to doba razlikuju se politike koje inicira i vodi austrougarska uprava i one koje nastaju među samim bosanskohercegovačkim stanovništvom. Austrougarska politika postepene liberalizacije javnog života omogućila je da se već relativno oformljeni nacionalni pokreti konstituiraju u političke

---

razvijenosti manji ili na nivou od oko 75% prosjeka Federacije. Razlike mjerene drugim parametrima ekonomskih potencijala i ekonomskih efekata, također, su indikativne za ekonomsku održivost kantona, kao regija ili administrativnih cjelina, koje bi trebale imati i atribut samoodrživosti. Jasmina Osmanković: Regionalizacija, teorija i praksa, Beta, Sarajevo, 2001., str. 106. Trenutno je GDP iznosi 1.100 USA \$, što je za 900 USA \$ manje u odnosu na početak 1992. godine. "Oslobođenje", 19.06.2002., str. 10 i Meho Bašić: BH ekonomija u kliničkoj smrti, Hijatus-Planjax, Sarajevo, Zenica, Tešanj, 1998

³¹ BiH je jedina evropska država bez ekoloških zakona. Zaštita okoline i održivo upravljanje resursima ključni su elementi u procesu integracije BiH u EU. "Oslobođenje", 22.06.2002., str. 5.

stranke.³² Držeći se vjerske ravnoteže, ta politika imala je za cilj da u cjelokupnom lokalnom stanovništvu razvije i učvrsti osjećanje zemaljske, bosanske posebnosti i narodnosti. To je bio pokušaj da se, nasuprot različitim nacionalnim idejama u BiH, istakne koncept koji bi pod bosanskim ("bošnjačkim") imenom okupio sve etničke zajednice u BiH.³³ Benjamin Kalaj je pošao od ideje Osman Topal-paše vezane za interkonfesionalno bošnjaštvo. Nastojao je onemogućiti razvijanje postojećih nacionalnih pokreta i izolirati BiH od političkih uticaja okolnih južnoslavenskih zemalja. Na isticanje "bosanske posebnosti" i usmjeravanje aktivnosti u pravcu stvaranja "bosanske nacije" i "bošnjaštva", Kalaja su, u stanovitoj mjeri, silile okolnosti koje su proizilazile iz interesa austrougarske politike.³⁴ Međutim, sva njegova nastojanja ostala su uzaludna, budući da je nacionalna misao već bila uhvatila duboki korijen. Nakon Kalajeve smrti, 1903.godine, postepeno je ublažavan okupacioni režim. Ukinuta je preventivna cenzura štampe, sprovodi se poreska reforma, okončava se pitanje vjersko-prosvjetne autonomije, te se priznaju zahtjevi da BiH dobije izvjesnu samoupravu. Nakon toga, pojedini nacionalno-politički pokreti pristupaju novom stranačkom organiziranju i konstituiranju.

Kalajev nasljednik, Ištvan Burian, je polahko i oprezno, različitim mjerama, gušio politiku bošnjaštva. Ova politika odbačena je poslije gotovo 30 godina austrougarske uprave, kada je 1906.godine objavljen opširan Izvještaj o upravi u BiH.³⁵ Međutim, bošnjaštvo kao općebosansku nacionalnu ideju i protutežu

---

³² Mustafa Imamović: Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak BiH od 1878. do 1914., drugo izdanje, Sarajevo, 1997., str. 81 – 127.

³³ Ovaj koncept ranije su pokrenule osmanlijske vlasti u sklopu reformi sredinom XIX st. U tom smislu djelovali su bosanski namjesnici Omer-paša Latas (1850.) i Šerif Osman Topal-paša (1860.) Mustafa Imamović: Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak BiH od 1878. do 1914., drugo izdanje, Sarajevo, 1997., str.70-75.

³⁴ Asad Nuhanović: Fenomen javnosti, Promocult, 1998., str. 214.

³⁵ Ovaj Izvještaj izdalo je Carsko i Kraljevsko Zajedničko ministarstvo finansija. Pod istim naslovom štampan je u Zagrebu 1906. godine. U njemu je navedeno da su se u BiH "pojmovi o narodnosti i konfesionalnosti stopili još u predaustrougarsko doba", te da je "granična linija između pojedinih skupina stanovništva istovremeno i konfesionalna i nacionalna". Enciklopedija Jugoslavije-Separat SR BiH, Zagreb, 1983., str. 103

nacionalnim pokretima, u političkom životu i propagirao Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak u svom listu "Bošnjak".³⁶

U avgustu 1901.godine, u kući Ahmet-age Hende, u Kiseljaku, u tajnosti su se sastalo bošnjačko i srpsko vođstvo na čelu s Ali-Fehmi Džabićem i Gligorijem Jeftanovićem. Tom prilikom zaključili su da bi BiH trebala uvažavati Portu i osmanlijski suverenitet, da joj guverner bude Bošnjak, a zamjenik Srbin, koji bi se na ovom položaju rotirali. Nakon toga, u Travniku je formirana opozicija pod nazivom "Der hajlige mufti", koja je oponirala Džabićev pokret.

U to vrijeme, političko organiziranje na području regije imalo je nekoliko razvojnih etapa. Prva se odnosila na aktivnosti vezane za vjersko-prosvjetnu autonomiju. U drugoj fazi iz vjersko-prosvjetnih pokreta formiraju se građanske političke stranke koje su po svojoj ideologiji odgovarale tipu narodnih organizacija. Većina tadašnjih političkih stranaka, s obzirom na to da nije bilo "parlamentarne podloge", smatrala je da u regiji nema uvjeta za djelatnost klasičnih političkih stranaka. Prema tom konceptu, smatralo se da svaki narodni pokret treba ostati jedinstven dok ne ostvari svoje nacionalno-političke i državno-pravne ciljeve, a tek nakon toga moguće je rješavanje socijalnih pitanja. Prva formirana građanska politička stranka bila je Muslimanska narodna organizacija (MNO), osnovana van područja regije (03.12.1906.godine u Slavonskom Brodu), koju je vodio Egzekutivni obor na čelu s Ali-begom Firdusom. Pored zahtjeva za vjersko-mearifsku (prosvjetnu) autonomiju, ova stranka zahtijevala je autonomiju BiH pod sultanovim suverenitetom. Podržavali su je svi slojevi muslimanskog stanovništva, iako su joj u vođstvu, uglavnom, bili krupni zemljoposjednici, koji su svoje agrarne interese postavili kao općemuslimansko pitanje. Nasuprot MNO, djelovali su režimski orijentirani građani, nezavisni intelektualci i državni činovnici, koju su sami sebe nazivali "naprednim muslimanima". Oni su 24. do 26.08.1908. godine osnovali Muslimansku naprednu stranku (MNS). Njen program u osnovi se

³⁶ Prvi broj izišao je 2.7.1891.godine na četiri stranice. List je izlazio do 1910.godine. Program objavljen u prvom broju bio je dosta uopćen i više je naglašavao muslimansku misao nego bošnjaštvo. Težište programa je na prosvjetiteljskom radu u narodu, razbijanju predrasuda o Bošnjacima i njihovo približavanje evropskoj civilizaciji. Njegovo pisanje naišlo je na oštru osudu u srpskoj i hrvatskoj štampi u BiH i van nje. Todor Kruševac: Bosansko-Hercegovački listovi u XIX veku, Sarajevo, 1978., str. 236-242.

nije razlikovao od programa MNO, ali ona je u nacionalnom pitanju zastupala prohrvatski stav. Uvidjevši da zbog toga ne uživa podršku širih muslimanskih slojeva, rukovodstvo ove stranke revidira svoj program i odriče se hrvatske nacionalne ideje.

Srpski politički pokret na području regije utemeljen je formiranjem Srpske narodne organizacije (SNO) koja je osnovana 27. – 31.10.1907.godine, ujedinjenjem triju političkih grupa koje su se među srpskim stanovništvom oformile sredinom prve decenije XX. st. Prvu grupu činile su vođe autonomne borbe na čelu sa Jeftanović Gligorijem i Šola Vojislavom. Kasnije im se pridružuje i Srškić Milan.³⁷ Pored toga, doktor Lazar Dimitrijević, iz Sarajeva, je u maju 1907. godine formirao Srpsku narodnu samostalnu stranku, koja je poslije izbornog neuspjeha 1910. godine prestala postojati. Srpsko građanstvo, koje je stajalo na čelu srpskog nacionalnog pokreta, željelo je isto što i srpsko seljaštvo, rješenje agrarnog pitanja i sjedinjenje sa Srbijom.³⁸

Hrvatski politički pokret sporije i opreznije pristupa formalnom organizovanju. Pojavljuju se dvije političke opcije: klerikalna i građansko-liberalna. Inicijativu za stvaranje hrvatske političke organizacije dala je građansko-liberalna opcija uz koju su pristali i franjevci. Konstituirajuća sjednica Hrvatske narodne zajednice (HNZ) održana ja 21.02.1908. godine, a prva sjednica njenog Središnjeg odbora održana je od 22. do 25.02.1908. godine, u Docu, kod Travnika, na kojoj je za predsjednika izabran Nikola Mandić, advokat iz Sarajeva.³⁹ Osnova njenog programa bila je u tezi da su "BiH po plemenu starosjedilaca i po državnom pravu hrvatske zemlje, pa je prirodno da se priključe Hrvatskoj". Upozorenjima na malobrojnost Hrvata u BiH vršili su homogenizaciju hrvatskog stanovništva. Kao natkonfesionalna organizacija, računali su i na pridobijanje Bošnjaka za hrvatsku nacionalnu ideju. Zbog stava da vjeru ne treba uplitati u politiku,

³⁷ M. Maksimović: "Crkvene borbe i pokreti", u knjizi: Napor BiH za oslobođenje i ujedinjenje 76-106; V. Skarić: "Vjersko-prosvetna borba pravoslavnih Srba", u knjizi: Sarajevo pod austro-ugarskom upravom, 288-307; Ilija Kecmanović: "Autonomna borba Srba BiH". Zbornik: Jugoslovenski narodi pred Prvi svetski rat, Beograd, 1967., str. 341-349.

³⁸ Mustafa Imamović: Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak BiH od 1878.-1914., drugo izdanje, Sarajevo, 1997., str. 81.

³⁹ Za jednog od članova Središnjeg odbora HNZ izabran je Hamid Šahinović-Ekrem. Luka Đaković: Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata, Zagreb, 1985., str. 232

došli su u sukob sa sarajevskim nadbiskupom Josipom Štadlerom, koji je smatrao da je osnovni zadatak hrvatske politike u BiH da okupi sve katolike. On je 18.01.1910. godine osnovao svoju političku stranku utemeljenu na ideološko-političkim načelima katoličkog klerikalizma, Hrvatsku katoličku udrugu za BiH (HKU). U svom programu, ova stranka je "na osnovu državnog prava i narodnog načela" tražila priključenje BiH Hrvatskoj.

U opoziciji prema austrougarskoj upravi bile su SNO i MNO, a ostale stranke držale su se lojalno. HNZ i HKU odobrile su akt okupacije. Prestankom rada Bosanskog sabora, krajem juna 1914. godine, i izbijanjem Prvog svjetskog rata, prestaje i stranačko-politički život u regiji u to doba. Vremenom su stranke dobivale obilježja savremenih političkih organizacija koje su s izvjesnim modifikacijama nastavile svoju aktivnost poslije završetka Prvog svjetskog rata. Svoje pristalice okupljale su na principima iste vjerske pripadnosti.⁴⁰

4.2. Političke prilike u Sarajevsko-zeničkoj regiji od završetka Prvog svjetskog rata do početka Drugog svjetskog rata

Političke prilike u ovoj regiji između dva svjetska rata karakterizira izražena stranačka podijeljenost, čemu je uzrok složena društveno-ekonomska situacija i različito poimanje nacionalnih raznolikosti. Od samog početka Kraljevine SHS političko organiziranje nosi nacionalno-vjersko obilježje i u tom pogledu ono čini kontinuitet s prethodnim periodom.⁴¹ Pored toga, sve srpske i hrvatske političke stranke nastale su i djelovale pod uticajem političkih centara izvan BiH, u prvom redu Beograda i Zagreba.

Na bazi nacionalne ideologije, 15.02.1919. godine osnovana je Srpska demokratska stranka u koju ulaze srpska grupa oko Petra Kočića i bošnjačka grupa oko lista "Jednakost". Ova stranka stvorena je na jugoslovenskoj osnovi koja je u svom programu isticala borbu protiv zahtjeva za autonomističko i federalističko uređenje države. Od srpskih građanskih stranaka, pored navedene stranke, koja je brzo izgubila podršku u narodu, osnovane su još dvije stranke: Radikalna stranka i Savez težaka (kasnije zemljoradnika). Obje su prihvatale centralističko državno uređenje. Radikalna stranka odbacila je jugoslovenstvo i u svom programu

⁴⁰ Asad Nuhanović: Fenomen javnosti, Promocult, 1998., str.211-212.

⁴¹ Nusret Šehić: Bosna i Hercegovina 1918-1925, Sarajevo, 1991., str. 100.

istakla srpstvo. Savez težaka težište svoje aktivnosti usmjerio je na radikalno izvođenje agrarne reforme. Od 14. do 16.02.1919.godine formirana je JMO, koja je okupila najveći broj Bošnjaka. Obnovljena je HNZ iz koje su se formirale Hrvatska pučka stranka i Hrvatska težačka stranka.

U ovo vrijeme prvi put je definiran odnos politike i vojske na ovom prostoru. Tako, u programu Muslimanske organizacije, piše: "Tražimo da se uvede apsolutna zabrana za sva vojna lica, da se miješaju u politiku i da u isto vrijeme obavljaju građanske i vojničke funkcije".⁴²

Radnici su najvećim dijelom bili okupljeni u Socijaldemokratskoj stranci. Inicirali su stvaranje jedinstvene jugoslovenske radničke partije (komunista) SRPJ (k) i jedinstvenog jugoslovenskog sindikata (1919. godine).⁴³

Političke stranke u svojim političkim programima tada nisu imale definiran odnos prema radničkom pokretu. Sve stranke bile su solidarne i jedinstvene u suzbijanju svih akcija radničkog pokreta i primjenjivale su različite mjere protiv njegovih organizacija.

Sporazum Cvetković-Maček od 26.08.1939.godine i ustupci Hrvatima izazvali su i zaoštrili nacionalne sukobe. Pojavila su se tri pristupa rješenju krize: velikosrpstvo, velikohrvatstvo i autonomija. Autonomiju su zastupali samo Bošnjaci. Zbog otpočinjanja Drugog svjetskog rata, ovaj sporazum nikada nije bio realiziran.

4.3. Političke prilike u Sarajevsko-zeničkoj regiji od Drugog svjetskog rata do početka minulog rata

Na pokrajinskoj konferenciji KPJ za BiH, 1940. godine, u vezi s položajem BiH, zaključeno je da je "narodna autonomija BiH jedino pravilno rješenje, koja je zajednički interes muslimanskih, srpskih i hrvatskih masa".⁴⁴

Još od početka ustanka, jedan broj Bošnjaka pristupio je partizanskim jedinicama. Do masovnog stupanja Bošnjaka u redove NOV dolazi u jesen 1943. godine, čime su dali solidan doprinos antifašističkoj borbi iz koje je izrasla savremena demokratska Evropa.

---

⁴² Purivatra Atif: Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu KSHS, II izdanje, str. 415.

⁴³ Enciklopedija Jugoslavije-Separat SR BiH, Zagreb, 1983., str. 116.

⁴⁴ Isto., str. 118.

Prvi slobodni neposredni izbori za organe narodne vlasti (za gradsku narodnu skupštinu Sarajeva i rejonske narodne skupštine) održani su 23.09.1945.godine. Prema podacima izbornih komisija, na izbore je izašlo 90% birača, koji su ogromnom većinom glasali za predložene kandidate, članove KP.⁴⁵ Nakon njih nastaje postrevolucionarni period konsolidacije socijalističke vlasti, kada se politički odnosi razvijaju u okolnostima rukovodeće uloge socijalističke birokratije i državnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju.

Nakon dezintegracije SKJ, u BiH, kao i u ostalim republikama u toku 1990. godine, na etničkim temeljima nastale su nove političke stranke. Bošnjaci su u Sarajevu, 26.05.1990. godine, formirali Stranku demokratske akcije (SDA). Dva mjeseca nakon toga, Srbi su formirali Srpsku demokratsku stranku (SDS), a Hrvati Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ).

5. GEOSTRATEGIJSKE KARAKTERISTIKE SARAJEVSKO-ZENIČKE REGIJE

5.1. Geostrategijski položaj Sarajevsko-zeničke regije

Geostrategijski položaj ove regije je sastavni i nerazdvojni dio geostrategijskog položaja BiH i ne može se izdvojeno razmatrati. Po svojim geografskim, ekonomskim, demografskim osobenostima predstavlja bitan prostorni oslonac za odbranu BiH. U ovom kontekstu valja reći da je geostrategijski položaj regije opredijeljen njenim položajem u BiH, zapadnom Balkanu, južnoj Evropi, Sredozemlju i Evropi.

Geografske, demografske i privredne karakteristike regije čine je nosećim stubom BiH. Sarajevsko-zenička regija ima izuzetno značajan geostrategijski položaj u jedinstvenom bosanskohercegovačkom ratištu. Zahvata centralni dio države BiH. Kroz nju prolaze značajne komunikacije:

- Putna: Šamac – Ploče.
- Željeznička: Ploče – Sarajevo - Doboj i zapadno prema Zagrebu, te sjeverno prema Vinkovcima, a istočno prema Tuzli, Zvorniku i Beogradu.

Navedene i druge komunikacije u regiji povezuju sjeverna, zapadna, istočna i južna područja BiH.

---

⁴⁵ "Oslobodenje", 09.04.2002., str. 25.

5.2. Geostrategijski značaj Sarajevsko-zeničke regije

Geostrategijski značaj regije proističe iz geografskog položaja BiH u Evropi i Svijetu, njenom unutrašnjom i spoljnom politikom. Iako je BiH po veličini i broju stanovnika mala zemlja njen geostrategijski položaj omogućuje joj značajnu ulogu. Kao nedovoljno razvijena, demokratska država, ona je dio svijeta koji se bori za mir, savladavanje siromaštva, za napredne društvene odnose i ravnopravne međunarodne odnose.

Regija čini jezgro bosanskohercegovačkog geostrategijskog prostora i ima povoljan geografski položaj. Zračna udaljenost po geografskoj širini (sjever – jug) iznosi 84 km, a po geografskoj dužini (istok – zapad) 134 km.

Regija je značajna kako zbog prirodnih bogatstava, tako i zbog komunikacija koje prolaze kroz nju. Onaj ko vlada ovim prostorom ima uvjete za kontrolu najbližih komunikacijskih veza između Jadranskog mora, Slavonije i Mađarske. Regija ima veći strategijski značaj nego što to proističe iz veličine njenog prostora. U strategijskom pogledu, regija čini jedinstvenu cjelinu integriranog cjelovitog općeg bosanskohercegovačkog ratišta. Regija pruža najveće mogućnosti za neprekidnu i dugotrajnu odbranu i očuvanje jedinstva prostora u najnepovoljnijim uvjetima odnosa snaga. Kompaktno srednje planinsko zemljište izrazito bi kanalisalo dejstva agresora duž riječnih dolina i komunikacijskih pravaca i onemogućilo bi mu masovnu upotrebu tehnike, brze prodore, manevar po frontu i dubini, a istovremeno bi pružalo pogodnosti za upornu i dugotrajnu odbranu na uzastopnim položajima i izvođenju aktivnih borbenih dejstava branilaca. To je geografski prostor koji bi imao veliku strategijsku prednost i veoma važan uticaj na fizičko jedinstvo geostrategijskih cjelina – vojišta.

5.3. Geostrategijske karakteristike mogućih pravaca dejstva agresora na područje Sarajevsko-zeničke regije

Ratovi koji su vođeni za osvajanje BiH usmjeravani su ili kanalisani određenim pravcima i na njima značajnim objektima. Zauzimanjem tih prostora i posjedanjem gradova ostvarivala se kontrola nad teritorijom BiH ili njenim regijama.

S obzirom na geografski i geostrategijski položaj bosanskohercegovačkog ratišta, mogu se uočiti prirodni pravci vojno-strategijskog značaja koji vode ka regiji, i to: (1) Županja – Tuzla – Sarajevo i Tuzla – Vozuća – Zavidovići – Zenica –

Sarajevo – Travnik; (2) Bosanski Šamac (B. Brod) – Doboj – Zenica – Sarajevo (Travnik); (3) Bosanska Gradiška – Banja Luka – Jajce – Donji Vakuf – Travnik – Zenica – Sarajevo; (4) Višegrad – Goražde – Foča – Sarajevo; (5) Bijeljina – Zvornik – Vlasenica – Glasinac – Sarajevo; (6) Višegrad – Rogatica – Sarajevo; (7) Čajniče – Goražde – Foča – Trnovo – Sarajevo; (8) Trebinje – Gacko – Foča – Trnovo – Sarajevo; (9) Mostar – Konjic – Sarajevo i dr.

5.4. Smisao i značaj vojno-teritorijalne podjele BiH

Državni teritorij BiH u prošlosti bio je predmetom brojnih podjela – organizacija i regionalizacija, baziranih na temeljima: historijskog naslijeđa; etničke strukture; demografskih, privrednih, infrastrukturnih i drugih karakteristika. Postojali su i različiti oblici vojno-teritorijalne podjele na zone odgovornosti vojnih jedinica.

Savremena zbivanja u oblasti društveno-političkog uređenja BiH zahvataju i različite pristupe dizajniranju sistema odbrane i sigurnosti. U ovaj kontekst ulazi i podjela bosanskohercegovačkog ratišta na geostrategijske cjeline ili vojišta.⁴⁶ Sadašnja vojno-teritorijalna podjela suprotna jedinstvenom državnom biću BiH, a izvršena je na dva načina:

- Zone odgovornosti jedinica VFBiH i VRS i
- Zone odgovornosti stabilizacijskih snaga UN-a.

Podjela BiH na geostrategijske cjeline treba da bude djelotvorna i efikasna. Njom se obogaćuje zajednički život naroda, podstiče i ubrzava društveno-politički i ekonomski razvoj i jača svijest o nužnosti sigurnosti života u miru i zajedničke odbrane u eventualnom ratu.

⁴⁶ Geostrategijska cjelina ili oblast je prostor sa zajedničkim prirodnim i društvenim osobinama (reljef, hidrografija, biljni svijet, naseljenost i dr.). Prema reljefu može biti planinska, brdovita i ravničarska; prema hidrografskim osobinama vlažna, sušna, umjerena itd. Veća jedinica je pokrajina (regija), a manja rejon. Sa vojno-geografskog stanovišta geografska oblast čini zonu, vojište, odnosno dio ratišta. Vojni leksikon, Vojno-izdavački zavod, Beograd, 1981., str. 147.

Ratište je cjelokupan prostor države na kojem se vodi rat i angažuju oružane snage i drugi potencijali države. Obuhvata teritoriju, akvatoriju i zračni prostor (i kosmos). A. Kasumović i Ć. Huseinbašić: Enciklopedijski rječnik odbrane BiH, Sejtarija, Sarajevo, 2000, str. 312 i Vojni leksikon, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981, str. 509.

5.5. Moguća vojišta (geostrategijske cjeline) bosanskohercegovačkog ratišta

Državni teritorij BiH, kao prostor općeg ratišta, moguće je podijeliti na četiri vojišta (geostrategijske cjeline) i to:

- Vojište Bosanska krajina (Banjalučko-bihačka regija, a može se još nazvati Sjeverozapadnom Bosnom),
- Vojište Centralna Bosna (Sarajevsko-zenička regija),
- Vojište Sjeveroistočna Bosna (Tuzlansko-dobojska regija) i
- Vojište Hercegovina (Mostarsko-trebinjska regija).

Teorijske osnove i metodološki pristup utvrđivanja navedenih geostategijskih cjelina utemeljeni su na bazi postupka istraživanja vojno-teritorijalnih podjela BiH od najstarijih vremena. Glavna opredjeljenja u odnosu prema ovoj podjeli vezana su za odbrambene, ekonomske i etničke interese. Pored toga, u ovaj pristup usključeni su i rezultati dosadašnjih istraživanja vezanih za regionalizaciju BiH, posebno funkcionalno gravitacioni model regionalizacije na četiri velike regije s glavnim centrima: Banja Luka, Sarajevo, Tuzla i Mostar, koji je izražen i utvrđen u studiji "Regionalizacija i centri društveno-ekonomskog razvoja u Bosni i Hercegovini" još 1969.godine. Navedenu studiju uradili su uglavnom isti autori koji su uradili i "Studiju regionalizacije BiH" 1992.godine.⁴⁷

5. 6. Geostrategijski značaj Sarajevsko-zeničke regije u vojištu Centralna Bosna

Sarajevsko-zenička regija zauzima središnji dio teritorije BiH i svojim geostategijskim položajem čini posebnu cjelinu jedinstvenog bosanskohercegovačkog strategijskog prostora. Reljef, pošumljenost i ispresijecanost zemljišta i druge

⁴⁷ Vlada RBiH je pred kraj 1991. godine od Ekonomskog instituta u Sarajevu naručila da za njene potrebe izradi studijski projekt o regionalizaciji BiH. U septembru 1992. godine studija je završena i predata Vladi RBiH, koja je formirana na multietničkom principu, u cjelosti prihvatila Studiju o regionalizaciji BiH. Ovu studiju Vlada RBiH prezentirala je kao svoj stav o rješavanju sudbine BiH na savjetovanju u Ženevi, januara 1993. godine. Na čelu Vlade bio je Jure Pelivan, a u njenom sastavu bili su: Zlatko Lagumdžija, Predrag Simović, Ranko Nikolić, Hakija Turajlić, Mustafa Beganović, Uglješa Uzelac, Žarko Primorac, Haris Silajdžić, Martin Raguž, Rusmir Mahmutćehajić, Hasan Muratović, Jusuf Pušina, Jerko Doko i Munir Jahić. Ekonomski institut: Regionalizacija u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1992.

karakteristike ove regije, ograničavaju masovnu upotrebu teže ratne tehnike agresora. Istovremeno pružaju povoljne uslove za suprotstavljanje agresoru i uspješnu odbranu. Blagovremenim i potpunim pripremama svih subjekata odbrane, osloncem na prirodne karakteristike regije na ovom prostoru moguće je voditi dugotrajni rat i u najtežim uslovima agresije.

Sarajevsko-romanijski prostor predstavlja najznačajniji strategijski region i najznačanije vojište, sa najgušćim rasporedom strategijskih objekata u BiH. Grad Sarajevo sa prigradskim naseljima predstavlja najvažniji strategijski objekat prema kome izvodi osam komunikacijskih pravaca sa asfaltnom podlogom, željeznička mreža međunarodnog i regionalnog značaja i aerodrom međunarodnog značaja.

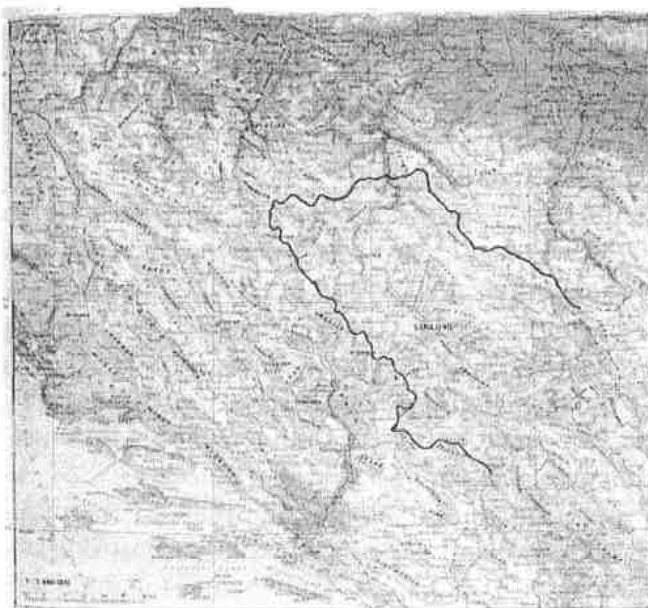
5.6.1. Geostrategijske karakteristike vojišta Centralna Bosna

U geostrategijskom pogledu, prostor Bosne i Hercegovine čini jedinstvenu cjelinu, integralno cjelovito opće bosanskohercegovačko ratište, koje je moguće podijeliti na četiri vojišta. Vojište se definira kao dio općeg ili posebnog ratišta. Određuje se na osnovu strategijsko-operativnih zahtjeva komandovanja, geografskih uvjeta i opće cjelovitosti geografske sredine.⁴⁸ Treba da predstavlja operativnu ili strategijsku-geografsku cjelinu na kojoj se mogu izvoditi djestva širih razmjera u sklopu jedinstvene strategije. Njegova površina treba da omogući izvođenje najmanje jedne operacije strategijskog nivoa. Blagovremeno se priprema za rat.

Vojište Centralna Bosna obuhvatalo bi područja općina: Zavidovići, Žepče, Zenica, Travnik, Novi Travnik, Vitez, Fojnica, Busovača, Kakanj, Vareš, Olovo, Breza, Ilijaš, Visoko, Kiseljak, Kreševo, Hadžići, Ilidža, Vogošća, Sarajevo, Sokolac, Han Pijesak, Rogatica, Pale, Trnovo, Kalinovik, Foča, Goražde, Čajniče, Rudo i Višegrad.

---

⁴⁸ Po Clauzevicu, vojište je dio ratišta koji čini geografsku cjelinu i ima zaštićene bokove (tvrđavama, velikim zemljišnim preprekama), ili dio ratišta koji je znatno udaljen od ostalog dijela na kojem samostalno djeluju veće snage. Vojišta su, po Klauzevicu, nezavisna do te mjere da se na jednom može biti u ofanzivi, a na drugom u defanzivi. Vojna enciklopedija, Drugo izdanje, tom 10, Beograd, 1975., str. 545.

Površina ovog vojišta iznosila bi 11.798 km², što iznosi 23,1% površine BiH. U njemu je, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku 1991. godine, živjelo 1.271.800 stanovnika što iznosi 29,1% od ukupnog broja stanovnika BiH. Gustina naseljenosti iznosila je 107,8 stanovnika po km².⁴⁹ Zračna udaljenost po geografskoj širini i dužini iznosi: sjever-jug 250 km i istok-zapad 170 km. Površina vojišta Centralna Bosna veća je od površine regije za površine područja općina: Zavidovići, Žepče, Sokolac, Han Pijesak, Rogatica, Kalinovik, Foča, Goražde, Čajniče, Rudo i Višegrad.

5.6.2. Demografske karakteristike vojišta Centralna Bosna

Prema popisu iz 1991. godine, područje vojišta Centralna Bosna imalo je 1.271.821 stanovnika. Vojište Centralna Bosna je multietnička zajednica u kojoj žive pripadnici svih naroda u Bosni i Hercegovini. Najbrojniji narod su Bošnjaci 51,5%, zatim Srbi 23,9%, te Hrvati 14,7%. Poređenja radi, u ovoj geostratezijskoj cjelini 1989. godine nacionalna struktura stanovništva bila je

⁴⁹ BiH je podijeljena na dva entiteta. FBiH pripada prostor oko 26.000 km², a RS oko 25.000. U FBiH živi oko 2.300.000 stanovnika, a u RS oko 1.200.000. Gustina naseljenosti u FBiH je oko 65 stanovnika po km², a u RS oko 35 po km². Jasmina Osmanković: Regionalizacija, teorija i praksa, Beta, Sarajevo, 2001., str. 106.

sljedeća: 34,3% Muslimani; 22,2% Srbi; 24,8% Hrvati; 38,9% Jugosloveni i 35,5% ostali. Broj Muslimana 1991. godine povećan je zbog smanjenja broja lica koja su se 1989. godine izjašnjavali kao Jugosloveni i ostali. Stanovništvo ovog vojišta čini 29% ukupnog stanovništva BiH.

Radna snaga, kao proizvodni faktor, u kojoj stoji ogroman neiskorišteni potencijal, i kao demografska i kao socio-ekonomska kategorija ima poseban značaj kada se analizira veza stanovništva i društveno-ekonomskog razvoja geostrategijske cjeline. Među nezaposlenima veliki je broj visoko obrazovanih. Intenzivna prijeratna industrijalizacija uzrokovala je smanjenje aktivnog poljoprivrednog stanovništva i istovremeno povećanje gradskog stanovništva.⁵⁰

Može se smatrati nepovoljnom i spolna struktura radno-aktivnog stanovništva. Ukupno radno-aktivno muško stanovništvo 1981. godine činilo je 51,8% ukupne muške populacije, dok je ženski dio radno-aktivnog stanovništva učestvovao sa 24,1% ukupne ženske populacije.⁵¹

ZAKLJUČCI

Prema geografskom položaju, prirodnim i ljudskim resursima i njihovoj ukupnoj povezanosti u društvenim procesima, Sarajevsko-zenička regija se karakteriše kao centralna teritorija BiH. Takvim svojim geografskim položajem ona čini jezgro bosanskohercegovačkog geostrategijskog prostora. Kotline i riječne doline su najnaseljenija područja. Tendencija kontinuiranog naseljavanja uskih riječnih kotlina, a posebno rijeke Bosne, koja je najnaseljenije područje u BiH, mogla bi dovesti do njihovog totalnog zagušenja infrastrukturom, industrijskim i radnim zonama. Zbog toga bi se takav trend trebalo zaustaviti, a naseljavanja usmjeriti na brdska područja.

Ova regija raspolaže sa značajnim rezervama uglja, šume, hidroenergetskog potencijala i sl., što je vrlo značajno za realizaciju bosanskohercegovačkog razvojnog koncepta.

⁵⁰ Radi stvaranja samoodržive privrede, planirano je da se do 2004. godine u BiH otvori 60.000 novih radnih mjesta. Ovaj podatak prezentirala je Azra Hadžiahmetović, ministrica vanjske trgovine, pred Vijećem za implementaciju mira. "Oslobođenje", 31.07.2002., str. 8.

⁵¹ Zlata Grebo: Stanovništvo BiH, časopis Pregled, decembar broj 11-12, Sarajevo, 1986., str. 1288.

Osnovna karakteristika organizacije političkih stranaka u prošlosti regije ogleda se u konfesionalnoj strukturi njenog stanovništva. Drugim riječima, izrazita društvena podjela stanovništva na vjersku pripadnost imala je dominantnu ulogu u formiranju političkih stranaka i organizacija.

Kao centralni rudni i šumsko-planinski dio Bosne, prostor regije vijekovima je bio predmet aspiracija susjeda, zbog čega je u prošlosti na ovo područje izvršeno oko 200 osvajačkih pohoda.

Geografski, historijski, privredni, kulturni i drugi uvjeti u BiH uticali su na jasnije izdvajanje četiri vojišta - geostrategijske cjeline koje se međusobno razlikuju. Njihove granice, uglavnom, su određene fizičko-geografskim činiocima i ne poklapaju se s granicama entiteta, kantona i sl. Ponuđeni prijedlog vojno-teritorijalnog uređenja ne zatvara mogućnost daljnje dogradnje regionalnog uređenja BiH, ne samo radi priprema za odbranu, nego i radi uspostavljanja što uspješnijeg društveno-ekonomskog sistema BiH. U okviru politike ukupnog razvoja potrebno je osigurati djelotvornu politiku regionalnog razvoja. Na to se nadovezuju i zahtjevi da svaka regija ima osnovne ekonomske, razvojne, demografske i druge potencijale neophodne za međusobnu saradnju i koordinaciju globalnog razvoja, sigurnosti i odbrane.

Predloženo vojno-teritorijalno uređenje bosanskohercegovačkog ratišta pruža realnu osnovu za zadovoljenje zahtjeva vezanih za sigurnost i odbranu od eventualne agresije, blisko je stvarnoj prostornoj organizaciji osnovnih aktivnosti društva (privreda, školstvo, zdravstvo itd.), pa je zato realno, dinamičano, prilagodljivo i primjenjivo u vođenju regionalne politike.

Odnos prema teritorijalnom integritetu, suverenitetu i političkoj nezavisnosti Bosne i Hercegovine je najznačajnije pitanje sigurnosti zapadnog Balkana i jugoistočne Evrope. **Međutim, u slučaju da eventualno dođe do okupacije ili podjele teritorije Sarajevsko-zeničke regije neizvjesno bi bilo očuvanje države Bosne i Hercegovine, tj. sasvim je sigurno da je ne bi ni bilo.**

Boljim organiziranjem i međusobnim povezivanjem demokratskih snaga na prioritetnim programima stabilnosti može se osigurati trajan mir na prostoru regije. Njihovim akcijama treba spriječiti širenje mržnje i nepovjerenja, jer su to izvori ugrožavanja mira i stabilnosti, a jačati povjerenje, toleranciju među građanima različitih nacija, kultura i vjera, jer se time učvršćuju osnove trajnog mira.

Afirmacija sigurnosti u zemljama zapadnog Balkana i jugoistočne Evrope, koju bi obuhvatao ne samo balans vojnih efektiva, nego i balans sigurnosnih politika, položaja nacionalnih manjina, reguliranje odnosa većinskih naroda prema svojim sunarodnicima u susjednim zemljama i slično, bila bi iskorak demokratskog ozdravljenja država zapadnog Balkana i jugoistočne Evrope. U vezi s tim, Pakt stabilnosti jugoistočne Evrope treba biti forma za demokratske pripreme zemalja ovog regiona radi pristupa u evroatlantske integracije, čime će se osigurati najbolji ambijent trajnog mira.

LITERATURA

- A. Kasumović i Ć. Huseinbašić: Enciklopedijski rječnik odbrane BiH, Sejtarija, Sarajevo, 2000.
- Asad Nuhanović: Fenomen javnosti, Promocult, 1998.
- BiH od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, ŠVK OS RBiH, Sarajevo, 1995.
- Dominik Mandić: Bogomilska crkva bosanskih krstjana, Chicago, 1962., str. 350-351.
- Enciklopedija Jugoslavije-Separat SR BiH, Zagreb, 1983.
- Ilija Kecmanović: "Autonoma borba Srba BiH". Zbornik: Jugoslovenski narodi pred Prvi svetski rat, Beograd, 1967
- Izvršno vijeće SR BiH: Osnove uređenja i pripreme teritorija za vođenje općenarodnog odbrambenog rata, Sarajevo, 1983.
- Jasmina Osmanković: Regionalizacija, teorija i praksa, Beta, Sarajevo, 2001.
- Luka Đaković: Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata, Zagreb, 1985.
- M. Maksimović: "Crkvene borbe i pokreti", u knjizi: Napor BiH za oslobođenje i ujedinjenje
- Meho Bašić: BH ekonomija u kliničkoj smrti, Hijatus-Planjax, Sarajevo, Zenica, Tešanj, 1998
- Mustafa Imamović: Historija Bošnjaka, BZK "Preporod", Sarajevo, 1997.
- Mustafa Imamović: Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak BiH od 1878.-1914., drugo izdanje, Sarajevo, 1997.
- Nusret Šehić: Bosna i Hercegovina 1918-1925, Sarajevo, 1991.
- Omer Ibrahimagić: Bosna i Bošnjaci-država i narod koji su trebali nestati, Svjetlost, Sarajevo, 1996., str. 21.
- Opća enciklopedija, sveska 6, Zagreb, 1980.

- Pavao Anđelić: Bobovac i Kraljeva Sutjeska-stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću, Veselin Masleša, Sarajevo, 1973.
- Pavao Anđelić: Visoko i okolina kroz historiju, Visoko, 1984.
- Purivatra Atif: Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu KSHS, II izdanje
- Republički zavod za statistiku: Bilten broj 219 - listing po naseljenim mjestima iz obrasca P-9 "Konačni rezultati po naseljenim mjestima i popisnim krugovima" popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava, Sarajevo, april 1991. godine
- Todor Kruševac: Bosansko-hercegovački listovi u XIX veku, Sarajevo, 1978.
- V. Skarić: "Vjersko-prosvetna borba pravoslavnih Srba", u knjizi: Sarajevo pod austro-ugarskom upravom
- Vojna enciklopedija, Drugo izdanje, knjiga 1, Beograd, 1975.
- Vojna enciklopedija, Drugo izdanje, tom 10, Beograd, 1975.
- Vojni leksikon, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.
- Zlata Grebo: Stanovništvo BiH, časopis Pregled, decembar broj 11-12, Sarajevo, 1986.

الأستاذ جمال ناياتوفيتش

أبرز المميزات الجيوستراتيجية لمنطقة سرايفو-زنييتسا

خلاصة البحث

تعتبر المنطقة الوسطى في البوسنة والهرسك (منطقة سرايفو-زنييتسا) لموقعها الجيوغرافي ومواردها الطبيعية وطاقاتها البشرية وتربط أجزاءها أهم مناطق البوسنة ونواة مساحتها. وتمتلك هذه المنطقة مخزونا كبيرا من الفحم والخشب وعدد كبير من الأنهر التي تمثل الإمكانيات الهائلة لتوليد الطاقة الكهربائية، وكل ذلك يمكن أن يلعب دورا كبيرا في مستقبل البوسنة وازدهارها الاقتصادي.

أدرك الجيران أهمية هذه المنطقة فحاولوا الاستيلاء عليها عسكريا أكثر من 200 مرة خلال إلى الآن.

استقرار البوسنة في حدودها المعترف بها دوليا واستقلالها السياسي أهم القضية الأمنية في البلقان وجنوب شرق أوروبا. ولكن لو حدث احتلال المنطقة الوسطى أو تقسيمها لزالَت البوسنة والهرسك كدولة.

GEOPOLOTICAL, DEMOGRAPHIC, ECONOMIC AND GEOSTRATEGIC CHARACTERISTICS OF SARAJEVO- ZENICA REGION

Summary

Regarding geographic position, natural and human resources and their general correlation in social processes, Sarajevo- Zenica region is the central territory of Bosnia and Herzegovina. Such geographic position makes it the core of Bosnian- Herzegovinian geographic area.

This region controls considerable reserves of coal, forests, hydro-electric potential, etc. which is very important for the realization of Bosnian-Herzegovinian development concept.

The neighboring countries had centuries-long territorial claims to this central mineral and forest-mountainous part of Bosnia. Because of these claims this area suffered over 200 conquering attacks in the past.

The attitude towards territorial integrity, sovereignty and political independence of Bosnia and Herzegovina is the crucial question for the safety of the Western Balkans and south-east Europe. However, supposing that Sarajevo-Zenica region becomes occupied and divided, integrity of Bosnia and Herzegovina would be uncertain. In other words it would not exist.